

SÁNDOR L. ISTVÁN

Banális vágyak, könnyed csalódások

■ BARTA LAJOS: SZERELEM ■

Gondos, szép előadás született Nyíregyházán. Tóth Miklós rendezése úgy mutatja meg a Szerelem erényeit, hogy nem hamisítja meg a jellegét. Nem készített belőle magyar Három nővért, pedig a két mű között meglévő tematikai rokonság erre is csábíthatta volna. Barta Lajos darabjának főszereplője is három lánytestvér, akik a provinciális vidéki viszonyok között fokozatosan leszámolni kényszerülnek illúzióikkal. Mindhárman szerelemre, boldogságra áhítoznak, de amit elnyernek, az csak afféle méltatlan pótlék. Hozományuk nincs, a városszéli nyugdíjasnegyedben (ahol a szüleik házat vettek) társaságuk is alig akad. Böske, a legkisebb – aki tanítónőnek készül – egy katonatisztbe szerelmes. A fiúnak szintén nincs vagyona, legfeljebb a nagymama kauciójára számíthat, amit csak akkor kaphat meg, ha viszi valamire a hadseregben. Közbejön azonban az első világháború, az ezredet áthelyezik, majd kivezénylik a frontra. A fiú megsebesül, majd meghal, így Böskének – akit a halálos ágyán mégiscsak elvesz – csupán annyi marad, hogy egy életen át gyászolja őt. Lujza, a középső lány a frissen fölfedezett költőbe szerelmes, aki hamarosan a fővárosba költözik, és ott szép fokozatosan megfelelkezik első szerelméről. Csak az újabb verseskötetét ajánlja neki, s ez afféle „irodalmi özvegyé” teszi a lányt: gyászolja az elvesztett nagy szerelmet; ennek az érzésnek a bűvöletében fogja leélni az életét – mint egy eldugott falu „regényes” postamesternője. Nelli, a legidősebb már-már vénlánykorba ért. Neki nincsenek illúziói. Csak egyetlen szándék mozgatja: mindenképpen férjhez akar menni, hogy kiszabaduljon a szülei házából. Ezért szemeli ki magának Komoróczyt, a sápatag, körülményeskedő adótitiszviselőt, akit azonban a lány rámenős, „robusztus modora” elriaszt. Inkább a fiatalabb Szalay lányok bűvölik el: előbb Böskének, aztán Lujzának teszi a szépet. De mindketten csak ugratják, s amint komolyabbra fordulna a dolog, azonnal kikoszarazzák. Komoróczy többszörösen le van sújtva, de – miután nem sikerül belehalnia a bánatába – végül mégiscsak kiegyezik Nellivel...

Talán e rövid szinopsziszól is nyilvánvaló, hogy mi az, ami a Szerelmet a Három nővértől elválasztja. Barta Lajost – miközben a reményteljes fiatalság elvesztésének nagy témáját járja körül – valójában csak a színek érdeklik, s nem az árnyalatok. Többnyire az érdekességeket igyekszik megragadni, s nem az ellentmondásokat. Így nem ad igazi mélységet a szituációknak és a szereplőknek; az egyes alakok jellemzésében ugyanazt a néhány motívációt variálja, ahelyett hogy az újabb helyzetekben újabb árnyalatokat bontana ki személyiségükből. Bár meggyőzően vázolja fel a provinciális kisvárosi világ jellegzetességeit, ennek az életformának a kilátástalanságát nem meri sugallni. Elsősorban azért nem, mert lényegében őt is, akárcsak a tizes, húszas évek magyar polgári szerzőinek többségét, a feloldás vágya mozgatja; a happy end kényszere alól egyikük sem tudta felszabadítani magát. A közönség elvárásainak mélyeséges tisztelete viszont épp azoknak az illúzióknak a megvédésére ösztönzi őket, amelyekkel a Csehov-darabok leszámolnak; egyikük sem vállalja, a mikszáthi örökség nyomán, annak ódiáját, hogy alapjaiban kérdőjelezze meg azt az értékrendet s világszemléletet, amelyre olvasóik (nézőik) többsége az életét építette. Ezért marad Barta Lajos műve is (akárcsak Szomory *Hermelinje*, Szép Ernő *Vőlegénye*, Molnár Ferenc *Liliomja*) csupán egy nagy mű ígérete. Ezért tekinthető a *Szerelem* is inkább csak tragikus színekkel (s lírai árnyalatokkal) átszőtt megértő komédiának, mint kesernyés, kíméletlen tragikomédiának.

Miközben Tóth Miklós rendezése megerősíti a darab erényeit, kibontja sokszor csak vázlatosan jelzett emberi mélységeit, észbe sem jut meghamisítani a művet. Pedig akár el is hagyhatná a happy endet hozó negyedik felvonást. Az előadás szerkesztése utal erre a lehetőségre: az első jelenetben, akárcsak a harmadik felvonás utolsó képében, az öregek múltba visszarévedő, fiatalságot elcsúsztató szavait halljuk. Ráadásul a rendező mindkét részletet kiszakítja a realista jelenetépítkezésből, s afféle vízióként, a semmiből

felsejlő emblematikus képként értelmezi őket: a történet mottójaként és sejtelmes lezárásaként. Az egymásra rímeltetett jelenetek azt jelzik, hogy így is kerek lenne a történet, de ettől a szereplők sorsát némileg nyitva hagyó, sejtelmesebb, kesernyesebb lezárástól mégiscsak eltekint a rendező, s folytatja a „mesét” Nelli és Komoróczy egymásra találásáig. Ez a megoldás egészében is jellemzi az alapanyaghoz való viszonyát: adottságként kezeli a mű jellegzetességeit, de igyekszik ezek mögé tekinteni, mélységet, többértelműséget adni nekik.

A rendezés – bár utal a mű realista gyökereire – nem köznapi életképek sorozataként értelmezi a darabot. Ezt az elmozdulást jelzi a díszlet. Zeke Edit nem illúzióeltelő helyszíneket rendezett be. A fémvázaz szerkezet csupán a játéktér koordinátáit jelzi, a kint és a bent megkülönböztetésében segít. A színpad csak a legszükségesebb bútorokkal van berendezve, de ezek a játék hangsúlyos pontjait is kijelölik. Így tágasabb, egyúttal absztraktabb tér jön létre, mint amilyenre a szöveg utal. Ez megerősíti a játéktípusok közti átmenet lehetőségét. Az előadás ugyanis a realizmustól fokozatosan a groteszk játékosság irányába tolódik el. (Feloldva ezzel a darab lényegi ellentmondását: a komédiává könnyített valóságbrázolásnak az összetett hangulatokat teremtő humorral ad ismét mélységet.) Bár a jelenetszervezés eleinte nagymértékben épít a realista hagyományra (elsősorban az apró részletek kidolgozásában, az emberi motívációk jelzésében, a dilemmák, döntések, fordulatok megmutatásában), később egyre több groteszk megoldás születik – elsősorban azért, hogy a rendező kinagyít, megerősít bizonyos disszonáns mozzanatokot. Így mindaz, ami a darabban csak furcsa, az előadásban már-már bizarrnak látszik.

Erre a legjobb példa a negyedik felvonásnak az a jelenete, amikor a halni vágyó Komoróczy magához hivatja a temetkezési vállalkozót, hogy megrendelje saját halottbúcsúztató szertartását. A darabban csak a helyzet különös, a szöveg lényegében Kocsárd

igazgató-tulajdonos korrekt üzleti ajánlatát tartalmazza. Mindebből azonban Tóth Miklós rendezése bizarr szertartást bont ki: a temetkezési vállalkozó babakocsiszerű szerkezettel érkezik, de a kosár helyét kicsinyített fekete koporsó foglalja el. Amikor az ajánlatra tér, Kocsárd (Gyuris Tibor) leemeli a koporsó fedelét, és kicsinyített makettekkel illusztrálja, hogy milyen szertartást kínál a kuncsaftnak. Így Komoróczy meg is szemlélheti, elképedve körül is járhatja a saját maga számára megrendelt temetést.

Az előadás egészét ehhez hasonló játékoktettek szövik át, amelyek rendre groteszk hatásokká fordítják át a szöveg utalásait. Ezek időnként rendkívül egyszerűek, máskor meg részletesebben kidolgozottak, sokszor motívumok is épülhetnek belőlük. Az előbbire példa az a jelenet, amikor Nelli (Gosztola Adél) meg akarja pofozni a Komoróczyt ugrató Böskét (Kuthy Patrícia), de a lány elhajol, így a vizitáló adótiszt arcán csattan a pofon. (Ez hosszú időre el is dönti, hogy Komoróczy – Horváth László Attila – hogyan viszonyul Nellihez.) Vagy említhetjük Böske és Lujza (Horváth Réka) bizalmas beszélgetésének lezárását is. „Belerúgok ebbe az egész buta erkölcsi világrendbe...” – mondja Lujza, s valóban rugdosni kezdi az egyik széket. A húga követi őt, „világpusztító dühében”, amely nem több, mint iskolás lányok tehetetlen lázadása a pedellus szigora ellen. A részletesebben

Csorba Csaba felvétele

Szabó Tünde (Szalay mama), Hetey László (Szalay papa), Gosztola Adél (Nelli), Kuthy Patrícia (Böske) és Horváth Réka (Lujza)

kibontott, motívummá szervezett ötletekre példaként a cselédlány alakjának átértelmezését említhetjük: a jelentéktelen, funkciótlan szereplőből néma, gyermeken eszelős figura születik, aki gyakran kulcsszerepet játszik a jelenetek groteszk humorának megteremtésében. A Szalayékhöz betérő ifjabb Biki (Szabó Zoltán) előbb a cselédlánnyal (Kövér Judit) játszik, az asztal alá kergeti, civódik vele, mint kutya a macskával. (Ez a játék a fiatal költő infantilizmusát is egyértelművé teszi.) A vizitbe érkező Komoróczy nem talál senkit a lakásban, csak a cseléd szunyókál összekuporodva a fotelben. Az adótiszt előtte hajol meg szertartásosan, de a felriadt lány sikongatni kezd, mint aki kísértetet lát. (Ez az „entrée” megalapozza Komoróczy jellemzését is.)

A nyíregyházi bemutatót meghatározó groteszk színpadi játékoság összetett minőséget teremt a darab sokszor különálló összetevőiből. Barta gyakran érzelmességre hajló, szecessziós szövegének tragikomikus árnyalatai kibomlanak azáltal, hogy az érzelmesebb situációkat is némi humor színezi át. (Ilyen például Böske és a Katonatiszt – Róbert Gábor – kapkodva lebonnyoló, szeleverti találkája.) Ugyanakkor a komikus helyzeteknek is van feszültséggel teli, drámai töltetük. (Például Komoróczy kétszeri kikoszarzásának: az adótiszt mindent megpróbál, hogy feltartóztassa, az ellenkezőjére fordítsa egyre nyilvánvalóbbá váló kudarcait, de szánalmas erőfeszítései csak még nevetésesebbé teszik.)

Az előadás sikerében meghatározó szerepe van a nagyszerű színészi alakításoknak, mindenekelőtt Horváth László Attila remek Komoróczyjának. A figura minden ízében kidolgozott: testtartása és mozdulatkoreográfiája éppúgy, mint beszédmódja. Minden jelzés arra a komikus távolságra utal, amely az alak önértékelése és a többieknek róla kialakított véleménye között húzódik. Miközben egy kicsi, tétova embert látunk, a testtartása méltósággal teli, már-már pökhendi. Mozdulatai többnyire kimértek, mulatságosan szertartásosak, de gesztusai gyakran megtörnek, félbemaradnak – jelezve, hogy Komoróczy

nem nagyon tud mit kezdeni az előre nem kalkulálható helyzetekkel. Ujjai gyakran mutatnak figyelmeztetően a magasba, vagy éppen görbednek le, hogy az asztalra mért koppintásokkal adjon hangsúlyt a szavainak, de mindez inkább csak sajnálni való erőfeszítésnek tűnik, ami arra irányul, hogy e csupa közhelyes szólamból, üres pózokból összeférelt figura súlyos egyéniség látszatát keltse. Hasonló szerepet töltenek be az adótiszt beszédét szüntelenül megakasztó „há”-k és „hó”-k: mintha fölnyenes tanárt hallanánk, aki folyton mások turpisságait igyekszik leleplezni, miközben csak saját belső bizonytalanságát palástolná. De Horváth László Attila játéka együttérzést is ki tud váltani: érzékelteti, hogy mindezt az önállatásra azért van szüksége az adótisztnek, hogy ne kelljen szembenéznie élete szánalmas ürességével, kilátástalanságával.

A Szalay lányok megszemélyesítői is emlékezetes alakítást nyújtanak. Horváth Réka szélsőséges hangulatok közt hányódó Lujzát formál, aki egzaltáltságra éppúgy hajlik, mint önpusztító melankóliára. A színész nő plasztikusan vázolja fel azt az utat, amelyet a lány a teljes lét áhításának mámorától a teljes lemondás önáltató menedékéig megtesz. Gosztola Adél Nelli egy markotányos nő rámenősségével igyekszik palástolni sérülékenységét, kiszolgáltatottságát. Kuthy Patrícia Böskéje a fiatal mámoros felelőtlenségével forgat fel mindent maga körül, hogy végül ő veszítse a legtöbbet. Gyönyörű alakítás Szabó Tünde érzékeny, bölcs Szalaynéja: aggodalommal figyelni lányai sorsát, tudja, hogy semmit nem tehet értük, de belül ő maga is mindent megszenved.

Miközben a színészek (és a rendező) megértő humorral ábrázolják a köznapi figurák banális vágyait, közhelyes illúzióit, ezek szétesésében, az állandó családásokban az egyszerű élhető élet szomorú kilátástalanságát is érzékeltetik. A felsejülő emberi tragédiákat azonban a groteszk játékoktettek komikussá színezik át. Így az előadás szüntelenül azon a keskeny peremen egyensúlyoz, amely elválasztja a mélyen megrendítőt a menthetetlenül nevetésgestől. Ez teszi a produkciót igazán emlékezetessé.

BARTA LAJOS: SZERELEM (Móricz Zsigmond Színház, Nyíregyháza)

ZENE: Kazár Pál. **DRAMATURG:** Góczán Judit e. h. **DISZLET-JELMEZ:** Zeke Edit. **RENDEZŐ:** Tóth Miklós.

SZEREPLŐK: Hetey László, Szabó Tünde, Gosztola Adél, Horváth Réka, Kuthy Patrícia, Horváth László Attila, Róbert Gábor, Szabó Zoltán, Gyuris Tibor, Csorba Ilona, Kövér Judit.